

Anna Lorencová, Jan Beneš, Vladimír Podborský, Těšetice-Kyjovice III. Únětické pohřebiště v Těšeticích-Vinohradech, Brno 1987, ss. 273, ryc. 70, tabl. 47

Nakładem Uniwersytetu w Brnie ukazał się kolejny, III tom archeologiczno-antropologicznego studium poświęconego badaniom wykopaliskowym w Těšeticach-Kyjovicach na terenie południowych Moraw. Prezentowana w trzecim tomie praca stanowi monografię cmentarzyska kultury unietyckiej w Těšeticach-"Vinohradech", a ponadto zawiera też szereg materiałów archiwalnych pochodzących z niepublikowanych dotąd badań cmentarzyska w Kyjovicach z 1936 r. Autorzy omawianego tomu postawili sobie za zadanie rozpoznanie i wyjaśnienie więzi łączących ówczesnych mieszkańców Moraw z ich środowiskiem naturalnym. Niewątpliwie cel ten był bardzo ambitny, jednakże nie został w pełni osiągnięty.

Publikacja składa się zasadniczo z dwóch części. Pierwsza, pióra V. Podborskiego zawiera opis znalezisk archeologicznych wraz z analizą materiału. Drugą stanowi analiza antropologiczna, opracowana przez A. Lorencová i J. Beneša. Pracę uzupełnia także obszernie studium J. Beneša poświęcone problematyce przystosowania człowieka do środowiska naturalnego w ciągu ostatnich 10 tysięcy lat, bibliografia, streszczenie w języku niemieckim oraz bogaty materiał ilustracyjny.

Stanowisko archeologiczne w Těšeticach-"Vinohradech" jest zlokalizowane na terenie objętym gęstym osadnictwem kultury unietyckiej. W bezpośrednim sąsiedztwie Těšetic znajduje się kilka cmentarzysk wczesnobrązowych badanych już od XIX w., co najmniej 3 osady, skarb oraz liczne groby pojedyncze i znaleziska luźne. Nekropola w Těšeticach-"Vinohradech" należy wraz z wcześniej przebadanym cmentarzyskiem w Kyjovicach do najważniejszych stanowisk tego regionu, a także do istotnych stanowisk dla całego obszaru Moraw. Badania na interesującym nas stanowisku prowadzono w latach 1956-58 z ramienia Uniwersytetu w Brnie oraz Muzeum w Znojmie. W przeciągu tego okresu odkryto i przebadano osady neolityczne kultury ceramiki rytej i malowanej, cmentarzysko i osadę kultury unietyckiej oraz osadę kultury mogiłowej. Zabytki pochodzące z Těšetic wystawiano na

różnych wystawach, częściowo zostały także już opublikowane¹. Wykonano również analizy spektralne przedmiotów brązowych oraz analizy statystyczne, których wyniki zaprezentowano w niniejszej pracy.

Na cmentarzysku w Těšeticach-"Vinohradech" odkryto 41 grobów szkieletowych zlokalizowanych na powierzchni ok. 580 m²; 37 z nich było zgrupowane, 4 dalsze zaś nieco oddalone. Przeważały groby pojedyncze (38), 2 były podwójne, a 1 potrójny. Większość grobów (75,6%) zawierała różnorodne konstrukcje kamienne (skrzynie, obstawy, komory, bruki), a w wielu obiektach stwierdzono także ślady trumien drewnianych lub desek układanych pod zmarłym (48,78% grobów). Zmarli ułożeni byli w pozycji skurczonej na prawym boku, głową skierowani na S, SW lub SE, a twarzą na E lub SE. Inwentarz grobów stanowiła ceramika w ilości do 4 sztuk, wyroby brązowe: sztylety, naszyjniki, kolie, szpile, zausznice, szydła, naramienniki, oraz łopatki zwierzęce, kóleczek gliniany i odtupki krzemienne. W sumie 37 grobów było wyposażonych, a 18 nosiło ślady rabunku.

W Kyjovicach I. Červinka odkrył 68 grobów ułożonych w nieregularnych rzędach. Przeważały groby pojedyncze, 3 były podwójne a 4 potrójne. Jamy grobowe niekiedy zawierały konstrukcje kamienne, nie stwierdzono natomiast śladów trumien. Zmarli ułożeni byli głównie na prawym boku w pozycji skurczonej, głowami skierowani na S. Inwentarze grobowe z Kyjovic zawierały ceramikę, wyroby brązowe, bursztynowe, złote, szydła kościane oraz łopatkę zwierzęcą.

Na obu przebadanych stanowiskach zauważono, że znaczną część pochówków stanowią groby dzieci. W Těšeticach aż 40% pochówków należało do dzieci, a w Kyjovicach 24%. Na żadnym z tych cmentarzysk nie odkryto grobów dzieci w wieku do 3 lat. V. Podborský sądzi, że sytuacja taka była spowodowana tym, że nie chowano małych dzieci na terenie

¹ F. Kalousek, V. Podborský, *La nécropole et l'habitant de Těšetice (Moravie)*. Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie, Praha 1966, s. 120-121; V. Podborský, V. Vildomec, *Pravěk Znojemska*, Brno, s. 84-86.

cmentarzysk. Badacz ten swoją teorię oparł na wcześniejszym ustaleniu E. Neustupnego², który uważa, że jedynie sporadycznie na cmentarzyskach kultury unietyckiej odkrywano groby dzieci w wieku do 2-3 lat, choć spotka się niekiedy ich pochówki w naczyniach zasobowych. E. Neustupny sądzi, że małych dzieci nie uważano za równorzędnych członków społeczności. Twierdzenie to może jednak rodzić wątpliwości. Należy bowiem wziąć pod uwagę fakt szybszego rozkładu szczątków małych dzieci oraz to, że często jamy grobowe zawierające pochówki dziecięce są płytkie i nie zabezpieczone kamieniami, wobec czego groby uległy szybszemu zniszczeniu. Ponadto możemy także przytoczyć przykłady unietyckich grobów małych dzieci w wieku do lat 3, odkrytych na Śląsku, np. Tomice groby 24, 25, 33, 34³, Stary Zamek grób 4⁴, czy Przecławice groby nr 7, 12, 18, 42⁵. V. Podborský podaje, że umieralność dzieci do 1 roku w kulturach prymitywnych sięgała nawet 20-30%, co stanowi znaczną liczbę zmarłych. Jest zatem zastanawiające, jak postępowano na Morawach ze szczątkami małych dzieci, przyjmując, że niekiedy chowano je w naczyniach, a część pochówków uległa zniszczeniu. Niestety, Autor nie rozwiązał do końca tej kwestii. Być może, że wyjaśnienia należy szukać w stanie badań cmentarzysk kultury unietyckiej.

V. Podborský uważa, że cmentarzysko w Těšeticach-”Vinohradech” funkcjonowało aż 30 lat, wychodząc z założenia, że rodzina (3-4 osoby) potrzebuje przez okres 100 lat 9-10 grobów, tj. przez 30 lat przeciętnie 3 groby, co daje liczbę 19-20 rodzin liczących w sumie 60-70 osób. Należy jednakże mieć na względzie, że wszelkie szacunki tego rodzaju są bardzo ryzykowne, jakkolwiek posiadają pewne uzasadnienie antropologiczne i demograficzne.

W świetle faktów budzić może również wątpliwości hipoteza Autora dotycząca struktury społecznej populacji na cmentarzysku w Těšeticach-”Vinohradech”. Zwraca on uwagę na to, że w zachodniej części nekropoli zgrupowały się znaleziska sztyletów brązowych (9), i na tej podstawie sądzi, że były to groby wojowników oraz ich dzieci. We wschodniej części cmentarzyska natomiast chowano kobiety, mężczyzn nie będących wojownikami oraz dzieci. Jest to jednak hipoteza wątpliwa, gdyż w Těšeticach-”Vi-

nohradech” większość sztyletów znajdowała się w grobach dzieci (5), zgrupowanych rzeczywiście w zachodniej części cmentarzyska, a tylko 3 wystąpiły w grobach męskich (w tym 2 były zlokalizowane w zachodniej części nekropoli, a 1 we wschodniej) i 1 sztylet odkryto w grobie żeńskim w zachodniej części cmentarzyska. Z planu cmentarzyska wynika, że groby w Těšeticach były rozmieszczone raczej nieregularnie i nie tworzyły wyraźniejszych skupisk, sugerowanych przez V. Podborskiego, wyjąwszy 2 groby oddalone znacznie od centrum nekropoli.

Autor wiele uwagi poświęcił rozważaniom na temat stosunków społecznych panujących w początkach epoki brązu na Morawach, a zwłaszcza poszukiwaniu przyczyn powodujących różnice w wyposażeniu grobowym poszczególnych zmarłych. Przyjmując za K. Tihelką⁶, że osady wyżynne stanowiły siedziby rodów metalurgów i kupców, a więc najbogatszych jednostek czy rodów, których bogactwo wynikało z ich działalności handlowej, produkcyjnej i politycznej, a także ze sprzyjających tej działalności warunków ekologicznych, strategicznych i komunikacyjnych, V. Podborský uważa, że zróżnicowanie w zawartości inwentarza grobowego wynikało z podobnych przyczyn, tzn. groby bogatsze odpowiadały jednostkom najbogatszym, podobnie jak cmentarzyska z większą ilością dobrze wyposażonych grobów stanowią odpowiedniki dla zamożniejszych grup społecznych. Autor przedstawił bardzo interesującą tabelę, w której porównał inwentarze grobowe najważniejszych cmentarzysk młodszej kultury unietyckiej z dorzecza środkowego Dunaju, a wśród nich Kyjovic i Těšetic, należących do bogatszych w wyroby brązowe, przede wszystkim sztylety. V. Podborský sądzi, że sztylety pełniły rolę atrybutów roli społecznej zmarłych, podobnie jak w Polsce zdaniem W. Sarnowskiej⁷ rolę tę pełniły berła sztyletowe. Potwierdza tę hipotezę fakt występowania sztyletów w grobach bogato wyposażonych w Těšeticach-”Vinohradech”. Różnice społeczne zaznaczały się, według Autora, jedynie pomiędzy rodami oraz wewnątrz nich, a dowodem na potwierdzenie tego przypuszczenia mogą być cmentarzyska z grupami grobów o różnym wyposażeniu, w tym groby wyższej warstwy społecznej (metalurgów? wojowników?) wyposażone w broń (sztylety) oraz groby rolników pozbawione broni. Do ubogich grobów należą też pochówki osób obwinionych wobec panujących praw i zwyczajów oraz wyłączonych z grupy.

² E. Neustupný, *Demografie pravěkých pohřebišť*, Praha 1983.

³ B. Miskiewicz, *Analiza antropologiczna populacji unietyckiej (wczesny okres epoki brązu) z Tomice [w:] J. Romanow, K. Wachowski, B. Miskiewicz, Tomice, pow. Dzierżonów. Wielokulturowe stanowisko archeologiczne*, Wrocław 1973, s. 217.

⁴ B. Miskiewicz, *Wyniki analizy antropologicznej grobów sztyletowych kultury unietyckiej w Starym Zamku, pow. Wrocław [w:] W. Sarnowska, *Kultura unietycka w Polsce*, t. 2, Wrocław 1975, s. 114.*

⁵ I. Lasak, *Cmentarzysko ludności kultury unietyckiej w Przecławicach*, *Studia Archeologiczne*, t. 18:1988, s. 56-57.

⁶ T. Tihelka, *Moravský věteřovský typ*, *Památky Archeologické*, t. 51:1960, s. 112-114.

⁷ W. Sarnowska, *Berła sztyletowe z I okresu epoki brązu w Polsce*, *Silesia Antiqua*, t. 11:1969, s. 40.

Kolejny podrozdział omawianej pracy jest poświęcony analizie typologicznej ceramiki oraz zabytków brązowych i ich chronologii. W Těšeticach-”Vinohradech” odkryto 83 naczynia, wśród których wyróżnione zostały garnki, misy, kubki, czarki, pucharki i inne drobne naczynia wraz z kółeczkiem glinianym. W obrębie każdego typu wydzielono szereg podtypów, ustalając dla każdego z nich chronologię. Oprócz ceramiki na cmentarzysku wystąpiły liczne wyroby brązowe, w sumie aż 81 przedmiotów: sztylety, szczydła, zausznice, szpile, kolie, naszyjniki i bransolety. Pierwotnie musiało ich być więcej, jak świadczą o tym ślady patyny na kościach i glinie w grobach wyrabowanych. V. Podborský szeroko omówił każdy typ wyrobów brązowych, szczególnie nacisk kładąc na ich chronologię. Osobny podrozdział jest poświęcony wynikom analiz spektralnych zabytków metalowych z Těšetic, gdzie stwierdzono, że domieszki w rudzie miedzi, z której wykonano przedmioty brązowe są analogiczne jak w przypadku wielu innych zabytków z terenów Moraw, datowanych na młodszą kulturę unietycką. Przypuszczalnie surowiec ten pochodzi ze złóż w północnych Górach Kruszcowych lub południowym Harzu, gdyż zdecydowanie różni się od rud wydobywanych ze Słowacji, Bałkanach oraz w Alpach.

V. Podborský określił chronologię cmentarzyska w Těšeticach-”Vinohradech” na III (młodszy) okres kultury unietyckiej na Morawach, wg periodyzacji J. Ondracka z 1964 r.⁸, uściślając okres użytkowania cmentarzyska do fazy klasycznej z nielicznymi elementami fazy poklasycznej. Natomiast nekropola w Kyjovicach wydaje się być nieznacznie młodsza, wobec czego Autor zaliczył ją do fazy klasycznej oraz poklasycznej.

Część prezentowanej pracy, poświęconą badaniom archeologicznym kończy V. Podborský omawiając zagadnienia związane z rabunkami grobów w kulturze unietyckiej. Autor zauważył, że w części splądrowanej obiektów brakowało głów zmarłych, co mogło być spowodowane przyczynami rytualnymi, być może nową ideologią, pozwalającą na odmienne traktowanie zmarłych. Najprawdopodobniej istniały 2 odmienne przyczyny powodujące rabowanie grobów: pierwsza, częściej spotkana, ekonomiczna (plądrowanie obiektów najbogatszych) oraz druga, wynikająca z przyczyn re-

ligijnych. V. Podborský, podobnie jak inni badacze, dochodzi do wniosku, że rabunki grobów unietyckich miały miejsce w okresie schyłku wczesnego i początku starszego okresu epoki brązu, kiedy jeszcze były widoczne nasypy grobowe.

Drugą, zasadniczą część omawianej pracy stanowi analiza antropologiczna, którą rozpoczyna antropologiczna charakterystyka pochówków z Tosetic. Na cmentarzysku tym pochowano 46 osób, w tym 16 dzieci, 27 dorosłych oraz 3 osoby nieokreślone. Przeciętny wiek zmarłych wynosił 25,1 lat, dla dorosłych zaś 34,8 (kobiety żyły średnio ok. 4 lata krócej). Wzrost kobiet wynosił od 156,7-168 cm (średnio 162,9 cm), dla mężczyzn zaś od 166-175,4 cm, przeciętnie 169,9 cm. Czaszki zmarłych były długie, wąskie i wysokie, twarze zaś niskie i szerokie. A. Lorencová i J. Benes porównując uzyskane dane z cmentarzyska w Těšeticach-”Vinohradech” z wynikami badań antropologicznych przeprowadzonych na innych nekropolach kultury unietyckiej na Morawach stwierdzili, że ludność reprezentująca tę kulturę była znacznie zróżnicowana pod względem cech fizycznych. Mężczyźni charakteryzowali się głowami długimi, wąskimi i wysokimi oraz średnią wysokością ciała, kobiety zaś posiadały głowy krótsze, niższe i wyższe, wzrost zaś średni do wysokiego. Populacje unietyckie z terenu Moraw i Dolnej Austrii były do siebie podobne i różniły się od ludności z obszarów Czech, Śląska i Niemiec.

W rezultacie powyżej przeprowadzonych rozważań należy podkreślić, że otrzymaliśmy bardzo cenną pozycję źródłową, w której zamierzeniem autorów była wszechstronna publikacja uzyskanego materiału, dzięki czemu posiadamy całościowy obraz badanego stanowiska.. Ponadto praca ta zawiera pełną analizę materiałów źródłowych oraz interpretację odkryć w kontekście kulturowo-osadniczym. Pomimo niektórych nie najlepiej udokumentowanych wniosków, szczególnie w zakresie stosunków społecznych oraz nie w pełni zrealizowanego celu pracy, brak jest bowiem szerszej analizy stosunków osadniczych oraz obrazu środowiska naturalnego, należy recenzowaną pracę ocenić bardzo wysoko i z zainteresowaniem oczekiwać następnych, równie wyczerpujących publikacji z zakresu badań stanowisk wczesnobrązowych.

Barbara Butent-Stefaniak

Adres autora:

Dr Barbara Butent-Stefaniak
Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu
ul. Szewska 37
50-139 Wrocław

⁸ J. Ondraček, *Časně únětická kultura na Moravě a problém jejího vzniku*, Brno 1964, s. 185-225.